

“IZIGRAVANJE SEMIOZE”

Vladimir Biti, *STRANO TIJELO* *PRIPOVIJESTI*

Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000.

Pred gustim se tekstom knjige *Strano tijelo pri/povijesti* valja prisjetiti da i sam autor, Vladimir Biti, svoje rukopise naziva *bodljikavim i teško prohodnim*¹. Autor je, razvidno je, posve svjestan činjenice da čitatelju prikraćuje orijentire (kao što to npr. može biti gradirano kazalo, razlamanje predmeta na pitke i čitke sastavnice, bilo kakva nit vodilja koja bi zadala smjer i omogućila postupnost čitanja i razumijevanja) na koje je navikao, na koje pomalo i pravom svoje spremnosti na čitanje računa. Bitijevo je *uskraćivanje pomoći minus-postupak* koji navodi na anticipaciju mogućih *minus-reakcija*, od šutnje, preko prazne kurtoazne fraze, pa sve do uvrijeđenih diskvalifikacija koje može generirati čitateljska zbunjenost. S druge strane, motiviraniji će i vjerojatno rjeđi čitatelj, suočen s inicijalnim teškoćama, zacijelo potražiti odgovor na pitanje koje se nameće kao logično polazište visoko legitimnome pokušaju zauzimanja pozicije jedne od aktivnih instanci komunikacijskoga odnosa: kako stupiti u dijalog s autorom koji *ne pomaže*? Odakle početi?

Početi treba - sugerirajmo - smjelo: npr. iz sredine, pa čak i slučajnim

odabirom polazišnoga problema, no svakako sa spremnošću da knjigu iščitamo temeljito, i da joj se posvetimo višesmjerno. Iako autor u pridodanoj *Bilješci o izvorima* bjelodano razotkriva “etimologiju” ponuđene sraslosti svojega rukopisa u kojem su objedinjeni - i za koji su prilagođavani - tekstovi nastali u nezavisnim prigodama (uglavnom kasnih devedesetih godina), te iako rukopis čuva i relativnu nezavisnost svakog pojedinog priloga, knjiga je ovo samo privedno linearnoga slijeda, kojoj su problemska čvorišta mnogostruko i mnogosmjerno povezana. Zaokupljenost se *pri/poviješću* iščitava kroz simultanitet aspekata izniklih s brojnih poprišta kojima se Biti kreće oblikujući i razrađujući ne baš lako razvidno misaono središte svoje analize, gdje je po svoj prilici evolucija njegovih promišljanja dodatno zamagljena naknadnim autorektorskim intervencijama nad izvornim sastavnicama knjige. Rukopis je to koji iščitati treba u cijelosti. Čitati ga pak možemo, a možda i moramo, kružno.

Ne povjerujemo, međutim, posve autoru i njegovoj autoevaluaciji, već pokušajmo prihvatiti podastrt nam izazov. Ova zagonetno naslovljena

¹ Citiram iz sjećanja riječi koje je autor izgovorio na prezentaciji svoje knjige održanoj u Rijeci, 24. rujna 2001. godine, u prostoru Narodne čitaonice.

knjiga sadrži među svojim koricama i poneki vješto ugrađen ključ vlastitu odgonetavanju. Biti, nesumnjivo, traga za angažiranim čitateljem, doraslim rješavanju intelektualnih zagonetki. On je autor koji prikrija svoje intencije konfrontirajući nas (pa i odjeljujući se od nas) bogato izrađenom tekstnom masom, tragajući za sugovornikom s druge strane toga volumena, nudeći mogućnost susreta tek negdje u točki u kojoj se njegovo *ustrajanje u tekstualnosti* vlastita ispisa (upravo je, i to u doslovno gradbenome smislu, *tekstualnost* Bitijeva teksta tema koja vabi za dekonstrukcijskom odvažnošću potencijalnih interpretatora) premeće u teorijsku specifikaciju *umnogostručenih tekstnih okvira*² kao misaone sheme koju valja pokušati od samoga teksta apstrahirati. Okviri o kojima je riječ postaju razvidnima tek kada se od čitanja, pa i od njih samih na tematizacijskoj (u tekst uključenoj) razini, dobro udaljimo. Moramo se, naravno, najprije približiti, da bismo mogli i pomisliti na udaljavanje, te u svakome trenutku druženja s knjigom očuvati dozu suzdržanosti, ako ne i ponešto zdravoga cinizma spram domišljata autora koji nas simultanom aktualizacijom brojnih ispresijecanih tematskih i problemskih planova uvlači u proces semioze, sve vrijeme se, u stvari, tim procesom poigravajući. Čitatelj se tu može osjetiti poput teniske loptice u polemičkome ozračju kakva teorijsko-filozofskog turnira ulančanih i međusobno

nedjeljivih sekvenci, kojoj je zadano da mijenja smjerove obijajući se uvijek o nove reket... Dakako, riječ je o inerciji na koju i ne moramo do kraja pristati, oslanjajući se ponajprije na autorov model čitanja u vlastiti tekst uključenih predložaka. Biti nam, naime, gotovo na svakoj stranici svoje knjige predočuje model čitateljskoga *nepristajanja* na podčinjavanje misaonim okvirima *drugih*, pa čak i onih kojima se i neskriveno nadahnjuje. Svojom analitičkom neposlušnošću autor ove knjige upućuje poziv na dijalog ne manje od sebe neposlušnome čitatelju, čitatelju bliskih ili udaljenih, ako ne i oprečnih misaonih polazišta, no svakako nekome sebi srodnom ponajprije u stavu otpora spram inercije. Zahtjev je to da u tekst ugrađenu misaonu energiju preusmjerimo *vlastitome interesu*, uz neizgovoreni pristanak na svojevrsnu intelektualnu konspiraciju s takvim autorom koji se unutar zauzete pozicije upravo osjeća *pozvan*, te je stoga u svakome retku svojega rukopisa ujedno i *spreman* izigrati bilo koji unaprijed zadani, predvidiv ili naprosto očekivan ishod semioze.

Ponešto, dakle, o smjerovima i o inerciji... Ovladajmo knjigom tematski, identificirajmo izvore kojima se napaja. Valja ponajprije odustati od toga da tragamo za definicijama i jednoznačnim odgovorima. Biti ne definira, već propituje, supostavlja, navodi na izvode i na uspostavu pojmovnih presjeka otvarajući široko problemsko polje tek

² Kurzivirani je tekst posuđen iz Bitijeva priloga *Izigravanje semioze*, uvrštena u ovu knjigu od str. 93. do str. 105. Gradbeni se elementi ove vrlo slobodne parafraze mogu pronaći na str. 98.

relativne unutrašnje delimitiranosti. Što je to *pri/povijest*? Rasprava će se povesti na planu prepletenosti historiografije i naracije, ali i na istraživanju tipova *odnosa* što ih povijest i književnost uspostavljaju prema cjelokupnoj zbilji; ona će se dotaći analogija između povijesnog i književnog diskursa i prožimanja povijesne i literarne svijesti; uronit će u ambivalentne pojmove kao što je to onaj historiografske fikcije, usmjeravajući se, neposredno, a i posredno, problemskim domenama metapovijesti i metafikcije; ona neće zazirati od tematiziranja dvoznačnosti samoga pojma teorije, bavljenja njezinom osjetilno-prikazivačkom dimenzijom, od propitivanja pozicije subjekta u sadašnjosti - pa i samoga, prošlošću kondicioniranoga, pojma sadašnjosti; dotaknut će se problematike istinitosti i vjerodostojnosti kako govora povijesti, tako i govora romana; tragat će za poviješću u književnosti kao i za književnošću u povijesti; suočit će se s pitanjima kontinuiteta i diskontinuiteta, kao i s vizurama pojedinih razdoblja i iz razdoblja izvedenih svjetonazora; sučelit će s vlastitim dometima, s pitanjima interpretacijskih okvira i iz njih izvedenih etičkih i političkih konzekvencija... Rasprava je to koja će se dotaći i političkih, etnografskih i kulturalnih implikacija svakoga opisa, njegove okrenutosti predmetu i/ili okrenutosti sebi, dakle, najširih horizonata pretapanja povijesnog i pripovijednog kao slivenih silnica koje obilježavaju brojne vidove ljudske stvarnosti. S pozicija postmodernističke svijesti o interdiskursnim moćima teksta, Biti neće zaobići vlastito vrijeme (gdje je viđenje

vlastita vremena podvrgnuto heterodijegetskoj vizuri koja se rasprostire transkontinentalnim prostorom kulture modernoga Zapada), no zaobići će - svjesno i upravo eksplicitno - apologiju tome vremenu, upućujući na pukotine koje se rastvaraju unutar postmodernističkoga okvira pluralnih iskaznih mogućnosti, one u koje se ustanjuje institucionalni govor: govor "za književnost", pa, dodajmo, i onaj "za povijest" (ni književnost, a ni povijest...). Biti, konačno, a možda i znakovito, tematizira i obmanu (uvijek i nanovo: iščitava se interes za *izigravanje semiozel*!) kao rezultantu multifokalnoga registra glasova u tekstu - nazovimo taj registar *pri/povijesnim*...

Ova upravo hipertekstualno sačinjena mreža metonimijski ulančanih i metaforički produbljenih aspekata istraživana suodnosa unutar naslovnoga neologizma *pri/povijesti* ostavlja za volju osviještenome čitatelju da traga za mogućim "linkovima", da identificira spojne točke i moguća presjecišta, da uroni u obilje ponuđenih izvora - ne olakšavajući mu mnogo i da iz svega toga izroni. Našavši uporište u inicijalno apostrofiranim filozofskopovijesnim promišljanjima Haydena Whitea koja upućuju na snažan filozofijski podtekst čitave rasprave, Biti se kreće čitavom povijesnom putanjom filozofskih zasada, od Aristotela i Platona, preko Kanta i Hegela, pa sve do Richarda Rortya. Široki teorijski zahvat uključuje i naratološki intonirane teorijske akorde izvedene iz strukturalističke i poststrukturalističke misli (Barthes, Genette, Lacan, Foucault), analogije i kontraste koji se otvaraju

primjenom psihoanalitički zasnovane teorijske vizure (Freud, Lacan), semiotičke iskorake (Eco) i dodire s autorima novoga historizma, postkolonijalizma, pa i reprezentanata manjinskih i alternativnih teorija diskursa. Sve su to, naglasimo, aspekti i nijanse, ponajviše - s obzirom upravo na sam Bitijev tekst - gradbene naravi, kojih bismo mogli naći još i mnogo više, no u tome bismo se traženju i nalaženju lako mogli lako tek povesti za drvećem, pa izgubiti iz vida šumu. Zato, preskočimo Paula de Mana, Michela de Certeaua, Clifforda Geertza, Domicka LaCapru, Davida A. Millera, Barbaru Herrnstein Smith, Ericha Šohna, Niklasa Luhmanna i mnogobrojne druge sudionike rasprave (gdje bi svaka od tih dionica mogla biti temom od zasebnog interesa), i vratimo se početku, pojmovnome središtu čitave diskusije, s pitanjem: *Pri/povijest* - što je?

Bez dopuštenja autora, dakako, no računajući ipak s načelnom privolom otvaranju interpretacijskih horizonata koja se iščitava iz ovoga rukopisa, pojam je to koji se može pokušati uspostaviti *usprkos* i *unatoč* definicijskome zazoru što nam ga Biti polaže na pleća. Definicija, na koncu, i ne mora biti baš autorova, a ne mora čak biti - u doslovnome smislu riječi - *ni definicija*. Iz misaonoga se vrela ovoga rukopisa, naime, razabire semantički razigrano pojmovno središte koje u sebi okuplja interaktivno vezane pojmovne sastojke koji s punim legitimitetom zaokupljaju filozofe, logičare, teoretičare književnosti i teoretičare jezika (u koncentričnim se krugovima zainteresirane domene progresivno umnažaju). Pojam povijesti

i pojam pripovijesti samo uvjetno delimitiraju taj svojevrsni, terminološkim neologizmom *pri/povijest* označeni, semantički univerzum, gdje svaki od njih iz druge vizure unosi u prostor značenja probleme što nastaju iz interpretacije događaja i mogućih (re)interpretacijskih vizura, iz shvaćanja istine i mogućih strategija njezina formuliranja i prizivanja, iz shvaćanja dijegeze i njezina situiranja na neku od ontologijskih osi koje se provlače domenama stvarnosti i domenama fikcije, međusobno isprepletenih. Pojam *pri/povijesti* propituje relaciju između čovjeka, jezika i svijeta, zahvaćajući, dakako, kako tekst, tako i ne-tekst; on propituje svoje podtekstove, napose one ideologijske, svoju pragmatičku uporabljivost i svoju literarnu zavodljivost; on navodi na propitivanje fenomena značenja - "značenja-za", "značenja-iz", citatnih relacija u značenjskome polju, pa i delimitiranosti i ekspanzije toga polja; on se tiče odnosa prema zbilji i zbilje same, te zbilje kao proizvoda nasljedovanih značenja, kao i njezine sposobnosti značenjske proizvodnje... Pojam *pri/povijesti*, reklo bi se, pozicionira izučavatelja književnosti na kros-disciplinarnu vjetrometinu kulturalnih studija, polažući ga istovremeno duboko u krilo filozofije, no okrećući ga, na razini mogućih primjena, i sirovoj zbilji. Pred svim tim zahtjevima, moramo se pošteno zapitati: hoćemo li se, ili čak - možemo li se - baviti *pri/poviješću*?

Teško da možemo odbiti, i teško da to već ionako, mimo aktivne teorijske svijesti, i ne činimo. Odsustvo pak

teorijske svijesti sugerira da pritom, u velikome broju pokušaja, podliježemo opsjenama, pa i obmanama na koje Biti upozorava. U taj smo semantički univerzum već odavna ukoračili, ili, možda je bolje reći: ukliznuli s neke od mnogih pristupnih trasa *de facto* nezaobilaznoj *pri/povijesnoj* domeni. Čitanje nam tu Bitijeva rukopisa može pomoći da ovladamo smjerovima unutrašnjih gibanja tog raslojenog i polisemnog prostora, da u njemu iznađemo orijentire vlastitome razumijevanju i da prepoznamo/prevladamo okvire u koje smo uklopili, a možda u njih i zarobili proklamirana stajališta i pokoju petrificiranu vizuru. Sudionici smo verbalizirane epohe koja se interpretacijskim pristupom sebi, svojim htijenjima i svojim nasljeđima nosi s bremenom u sebi okupljenih i u sebi sukobljenih povijesnoliterarnih događanja, a jednako tako i nedogađanja. Zacijelo nam svijest o tome da je *pri/povijest* moguća oznaka uzburkana značenjskoga polja kojim se - misleći - krećemo, čini tu oznaku ujedno i prihvatljivom, a to već i samo po sebi navodi na davanje potvrdnoga odgovora na postavljeno pitanje. Dakako, uz dužnu skromnost, jer htjeti, pa čak i (nešto od tog) moći, nipošto nas neće kvalificirati za davanje jednoznačnih, konačnih odgovora kojima mahom konzervativno težimo. Takvih odgovora, u ponudi ukupnih, pa i onih najsofisticiranijih - bilo filozofskih, povijesnih, literarnoteorijskih, političkih ili kakvih drugih promišljanja - naprosto nema. Biti po svoj prilici zbunjuje i time što na njih uopće ne pretendira.

Što Biti, dakle, nudi? On nesumnjivo nudi bogati uvid u raznovrsna gledišta kojima konstruira složeni tijek rasprave koja se dotiče njegove teme, no on ujedno *uspostavlja* temu *da bi ustoličio* samu raspravu. Lišavajući nas ponajviše naivno željenih doricanja, on primarno upozorava na konfliktne sastojke *sviju* odgovora koje izlistava iz svojeg aktivnog i kritičkoga uvida u filozofsko-teorijski prostor mislećega Zapada. Poanta knjige nije, dakako, u nekome konkretnome odgovoru, već, moglo bi se možda reći, u očuđivanju odgovora kao takvog, u voljnome upiranju da se prepoznaju uvijek moguća druga i drukčija motrišta s onu stranu iskazanog. Ta se motrišta simbiotičkom nužnošću, logikom izmjene okvira, odnosno logikom same (ovaj put od Bitija potpisane) intelektualne hereze koja oduvijek promiče spoznajne horizonte - ili pak, poslužimo se u naslovu ponuđenom metaforom: logikom nužnoga urastanja *stranih tijela* u bilo koju misaonu formulu - slijevaju u korito svake istine - i svake obmane.

I na kraju, nekoliko vjerojatno nezaobilaznih pitanja koja će, po svoj prilici, postaviti mnogi: *Ima li smisla neprestano - tumačeći - zavirivati iza kulisa svakoga tumačenja, namjesto težiti zatvaranju sustava?; Ima li smisla (nije li sizifovski?) pronicati u pukotine uspostavljenih okvira sa sviješću o nužnosti uvijek nekog novog okvira koji slijedi?; Ima li ikakva smisla razmišljati o odgovorima ako iza svakoga odgovora pronalazimo ponajviše novih pitanja? ...* Pitanja su to (da sažmemo lanac mogućih opaski) koja bismo više-manje mogli

podvesti pod dilemu koja u vidu prepoznatljiva klišeja trajno prati *pri/povijesnu* dinamiku misaonih sustava, a tiče se ponajviše pozicije kojoj težimo unutar luka protegnuta od točke u kojoj obitava dogma, samozadovoljna u svojoj prividnoj cjelovitosti, a koji se stupnjevito izvija prema suprotnome polu, sjedištu uvijek nezadovoljne spekulacije, kontinuirano otvorene prema *drukčijem...* Odabir je pozicije u tome luku možda i osobni, iako ne samo osobni izbor, jer je pri uspostavi opće

ravnoteže zacijelo nužno popuniti čitavu paletu mogućnosti. Što se pak tiče pozicije Vladimira Bitija u hrvatskom akademskom prostoru, ona je nesumnjivo jedna od onih koje manje usrećuju, koje neumitno izoliraju svoje stanovnike. To vjerojatno objašnjava i njegovu nespremnost, ako ne i samom pozicijom generiranu nesposobnost, da se svojim perom približi svima.

Marina Kovačević

KROSDISCIPLINARNOST STILISTIKE

Marina Katnić-Bakaršić, STILISTIKA

Naučna i univerzitetska knjiga, Ljiljan, Sarajevo, 2001.

Knjiga se Marine Katnić-Bakaršić *Stilistika*, riječima same autorice, nudi čitatelju *kao putokaz, kao svojevrsno 'uputstvo' za upotrebu stilistike*. Djelo, međutim, svojom obuhvatnošću i izvornošću nadilazi ovu skromnu autokvalifikaciju i nudi polazišta za istraživačke iskorake unutar bogatog tematskog dijapazona u interdisciplinarno ponuđenim okvirima koji redefiniraju i nadilaze tradicionalno područje interesa.

Uspostavljajući nove istraživačke horizonte, Marina Katnić-Bakaršić pronalazi za to ishodišta na ovjerenim područjima lingvostilistički i književno-teorijski fundiranih pristupa, prevladavajući pritom disciplinarnu jazove. Knjiga

je to koja daje odgovore, ali koja istovremeno postavlja brojna pitanja, pri čemu nas autorica upoznaje s tradicionalnim i aktualnim teorijama i sa svojim gledištima, ne libeći se upućivanja i na drukčije, čak i suprotne pristupe stilističkoj problematici. Dakle, ona stilistiku istovremeno opisuje i definira, no uvijek otvoreno i problemski.

Vodeći nas kroz brojne teme i poglavlja (*Jezik kao komunikacioni sistem i jezične funkcije, Prirodni jezik - lingvistička stilistika - semiotika, Stil, Stilistika: pravci u stilistici, Retorika i stilistika, Raslojavanje jezika - jezično variranje; analiza pojedinih stilova - sakralnoga, znanstvenoga, administrativnoga, razgovornog, književnoumjet-*